

SÁRDINÉ MÁHONFAI ZSUZSANNA

Támogatottakból támadottak**A képespusztai ONCSA-telep története**

A Baranya megyei Képespusztán születtem, az adataimban mégis Szentkatalin szerepel születési helyként. Hogyne, hiszen Képespuszta nem önálló település, pedig teljesen önmagában áll, másfél kilométerre Szentkatalintól, s még messzebb más falvaktól.

A levéltárban azt kérdezték, miért kutatom Képespuszta történetét. Ha újra kérdeznék, azt mondanám: mert föl akarom építeni újra, 1942-től, amikor valóságosan építeni kezdték.

Úgy másfél évtizede tudom, hogy Képes (így hívtuk s hívjuk) ONCSA-telep volt. Addig hírért sem hallottam a betűszónak: ONCSA. Jani bátyám, legidősebb nagybátyám mondta ki előttem először 1989-ben vagy 1990-ben. Addig csak azt tudtam, hogy családom mindkét ága Zalából származik, ahogy a többi képesi család is. Hogy mindenkinek házat építettek, s minden család kapott vagy húsz hold földet.

Hallottam a költözködésről... És hallottam Mariska néném tragikusan korai haláláról is, akit én már csak fényképről ismerhettem. Fényképe soha nem került le a falról. Kislány koromban a mamáéknál (apai nagymamáéknál) sokszor rácsodálkoztam a fiatal lány arcképére, a szóke göndör hajra, a különös tekintetre és a tojásdad arcon a dacos kifejezésre. Előre jött – így mondták – munkát keresni. Baranyába. Már útközben megbetegedett a vonaton: tifuszt kapott. Apáca akart lenni Pécsen. Tizenhét évesen temették el. Gyerekként egy családi fényképet ragasztottam az albumomba. A temetésén készült. A frissen hantolt sír két oldalán a negyven év körüli szülők (hatvannak látszanak), Jani bátyám és egy unokatestvér, egy nagynénémmel egykorú leány. Nagymamám kendőben, csontsoványan, szobormereven, nagybátyám vonásait a fájdalom és a fiatalság együtt nemesíti tesz, nagyapám szája körül mély ránc, homlokát is ráncok barázdálják, mintha csodálkozna vagy méltatlankodna, hogyan történhetett meg, ami megtörtént. Városi Központi Konyha – olvasható egy koszorú szalagján. Megérkezett, oda, ahová készült, ahol önálló életét meg akarta kezdeni, de hamarosan oda is meg kellett érkeznie, ahová még nem készült. Nagy áldozat volt ő – a semmiért. Mert semmivé vált minden, amit nagyapámék akkor kaptak. A ház még ma is áll, de már rég nem a család tulajdona. A föld? Hiszen azt tudjuk...

De ami Máhonfaiéknak halállal indult, az mind a tizenöt szorgalmas családnak étellel folytatódott. Közel

százötven gyerek és fiatal nyüzsgött, játszott és dolgozott a szülőkkel együtt a parányi településen. Számomra már ez is csak mese volt. Amikor öt-hat éves koromban édesapám „hetelni” járt, nagyon szerettem, amikor este édesanyám mellém bújt az ágyba és a gyermekkoráról mesélt: milyen sokan voltak, mennyit csatangoltak erdőkön-mezőkön. Nekem a hatvanas években már csak egy-két játszótársam akadt Képesen. Erdő-mező engem is várt, de magányos voltam. Különösen néhány év elteltével, amikor újabb családok költöztek el.

Képesen meséltek egy zsidó bérlőről is, aki elkártyázta a birtokot, amit aztán a Zalából átköltözött nagycsaládok között osztottak szét. Erről a „földosztásról” nem tanultam az iskolában. Se az általános, se a középiskolában, de még a főiskolán sem, ahol pedig történelem szakos tanárnak képeztek. Most már – jóval túl a negyvenedik életévemen – tudom: az 1930–40-es évek fordulóján íróknak, egyházi személyeknek, szociológusoknak, majd politikusoknak köszönhetően nagyon is benne volt a közgondolkodásban ez a „telepítés”. 1940 nyarán született meg a törvény, amely szerint: „Szociális és családvédelmi célokra Országos Nép- és Családvédelmi Alap létesítetik.” Mozaikszóval: ONCSA. (1940: XXIII. tc. az Országos Nép- és Családvédelmi Alapról). A törvény miniszteri indoklása szerint: „Az elaprózott akciók helyett... összefüggő, egységes szociálpolitika megszervezése szükséges tehát, amely a támogatásra szoruló néprétegek részére nemcsak átmeneti segítséget, hanem állandó életlehetőséget, tisztességes megélhetést biztosít.”

Ha a költözködéskor ezek a zalai családok tíz évre előre belelátanak a jövőbe, talán soha nem hagyják el falujukat. De akkor nekivágtak az útnak, hiszen az „új világ” mégsem a messzi Amerikát jelentette. A táj a dombokkal, erdőkkel hasonlított a zalai szülőföldre. Veszítenivalójuk sem volt. A „túlnépesedett” Zalából, ahol kevés volt a munkalehetőség és a szétszórható nagybirtok, Baranyába költöztek. A Szentkatalinhoz tartozó Képespusztára, amelyről a szociális felmérés 1939 januárjában azt állapította meg, hogy: „bérbeadás útján hasznosított 462 kat. holdnyi” a gazdasága, és „már évek óta igen elhanyagolt állapotban van”.

A telepések Zalából vonattal indultak el, majd a vonatozást hosszú gyaloglás és szekerezés követte. Az út utolsó szakaszáról valljanak a visszaemlékezések: „Az utak szinte járhatatlanok voltak a sok esőzéstől, hóolvadáستól. Amikor Abaligeten kiszálltunk a vonatból, hűvös, nyirkos, ködös idő fogadott bennünket... Kivagonéroztuk a lovas kocsit, a lovakat, fölpackoltuk a szükséges holmit, és elindultunk az ígért földjére, mint az amerikai telepések. Az út felejthetetlen volt. A kere-

kek befonódtak a sártól...”. (Baján Zoltán levele) „Mivel nem volt köves út, a sár a tengelyig ért, és Szentkatalintól az emelkedő olyan nagy volt, hogy a lovak elé befogták a teheneket is.” (Máhonfai József levele) „Az abaligeti állomásról mentünk gyalog két nagy dombon keresztül. A völgyben elmentünk Katalin irányába. Még nem vagyunk ott mindig. Egy másik dombon föl kellett mennünk. Azt hittem, sose érünk föl.” (Bíró Nándorné Végh Magdolna szóbeli közlése) „Késő este értünk Szentkatalin községbe. Egy épületből halvány fény szűrődött ki, hát oda mentünk, ez volt az italbolt. Ott érdeklődtünk, hogy merre van Képespuszta. Megtaláltuk, nagyon fáradtan.” (Rákosa Ferencné Végh Gizella Anna levele)

Milyen volt a fogadtatás? A már említett 1939-es dátumozású (adataiban az 1937-es évre vonatkozó) szociális felmérésnek, amelyet a hetvehelyi körjegyzőség készítettek, az *Egyéb közérdekű javaslatok* című rovatában a következő bejegyzést találtam: „A község területe sűrűn lakott. Idegenek betelepítéséről szó nem lehet”. Egy 1940-ben megjelent tanulmány, Dr. Vízny András *Zala vármegye szociális feszültsége* című munkája az „eltelepítés” fő problémájaként említi, hogy az „a jobb módú törpebirtokosokat érinti, akik kis földjüktől nem szívesen válnak meg, hogy új környezetben, adóssággal terhelt nagyobb birtokon kezdjék a »jöttmentek« új életét.” Tehát a fogadó vármegye érintett településeinek lakói ódzkodtak az idegenektől, tiltakoztak

betelepítésük ellen. Valóban jöttmenteknek tartották a kedvezményezetteket. Baján Zoltán a már idézett levelében erre is kitért: „Szentkatalinba jártunk iskolába, amíg meg nem ismertek minket, előítéletekkel fogadtak. Ilyen megjegyzések, hogy telepesek, (durvábban) cigányok...”

Mi lehetett a háttérben ennek a viselkedésnek? A „természetes” idegenkedésen kívül (hiszen még a jövevények nyelvjárása is erősen eltér a helyitől), az irigység is belejátszhatott: valahonnan idecsöppent családok az inkább őket, helybelieket megillető földből birtokot kapnak, az övéknél szebb, egészségesebb új házakhoz jutnak. Kán (egy közeli gazdag sváb falu) volksbundistái meg is jegyezték az épülő házak, istállók láttán: „Csak építsék, majd úgyis minden a miénk lesz!” A helyiek azonban hamarosan megismerték a jövevényeket, a pusztára letelepedő családok pedig hamar összeszoktak. Hasonlítottak egymásra: sokgyermekesek voltak, ugyanazokban a kedvezményekben részesültek, egy megyéből érkeztek. A Baranyába költözésnek kétféle oka volt, mint az alábbi két levélrészlet is mutatja: „Zalában, a falunk határában olajat fedeztek fel. Kutattak, ásattak. Földjeink e munkálatokba beleestek. Így minekután az ONCSA ajánlatai kedvezőek voltak – és mint nagycsaládos – vállaltuk az ősi fészek elhagyását, Képespusztára költöztünk.” (Petik Istvánné Tamás Margit) „11-en voltunk testvérek, és Zalába 5 hold földünk volt, kevés volt a nagy család megélhetése biztosításá-

Idősebb Máhonfai János és Máhonfai Jánosné Lapat Mária lányuk temetésén

ra. Édesapánk 16 évig hegypásztor volt, ez a kereset is kevés volt. Szüleink és mi gyerekek úgy gondoltuk, elfogadjuk a közjóléti szövetkezet által följánlott ONCSA-telepeseknek szánt birtokot, gondoltuk, rosszabb nem lehet a megélhetésünk itt Baranyába, mint Zalába.” (Rákosa Ferencné Végh Gizella Anna) Zala vármegye alispánja Baranya vármegye alispánjának írt levelében így fogalmaz: a lovászi családok a Lovászi-Kutfej közötti olajfűrészek miatt, a többiek „túlnépesegett községükből költöznek el”.

A családok egy része már 1941 őszén átköltözött (a hat családfő neve, ugyancsak az alispáni levelek alapján: Zsidó József, Barabás Vince, Doszpoth János, Aranyos József, Szabó János és Tamás Ignác), míg a többiek 1942 tavaszán érkeztek. Erről a Baranyavármegyei Közjóléti Szövetkezet Igazgatósági üléseinek jegyzőkönyveiben is találtam bejegyzéseket: „Jakabffy Imre

gazdasági szakértő bejelentette, hogy f. hó 22-én ismét három zalamegyei telepes család érkezett Szt. Katalin pusztára. Az újabb telepesek Tamás Ignác 6, Szabó János 7, Aranyos József 8 gyermekes egyének...” (1941. november 26.). A december 16-i jegyzőkönyv felsorolja azoknak a nevét, akiknek gazdasági felszerelésre, állatállományra a közjóléti szövetkezet különböző pénzüsszegeket juttatott: Zsidó József – később visszaköltöztették –: 250 P; Barabás Vince: 2800 P; Aranyos József: 3300 P; Doszpod (helyesen: Doszpoth) János: 180 P; Tamás József (helyesen: Tamás Ignác): 4050 P. A vármegyei és városi közjóléti szövetkezetek, amelyek az ONCSA gazdasági szervei, a központi szociálpolitikai program területi végrehajtói voltak, kölcsön formájában különböző juttatásokat (földet, házat, állatot, gazdasági felszerelést, stb.) biztosítottak.

A tavasszal átköltözöttökre csak egy bejegyzés utal (az 1942. április 8-án kelt jegyzőkönyvben), miszerint a telepesek ingóságainak szállításával kapcsolatos fuvardíjakat rendezni kell. Az április 21-én felvett jegyzőkönyv említi Molnár Ferenc volt vidákpusztai cseléd

nevét, akinek (mint arra érdemes sokgyermekes családapának) az elhelyezéséről gondoskodni kell. Ő költözött utolsónak Képespusztára, mégpedig Zsidó Józsefék helyére, akiknek a visszaszállításáról döntöttek. (Más telepekkel összefüggésben is említenek hasonló eseteket a jegyzőkönyvek, a visszaköltöztetés okaként a családapa összeférhetetlen természetét jelölve meg.)

Az áttelepültek megőrizték emlékeztükben szülőfalujukat. Édesanyám, aki 1942-ben csak négyéves volt, a napokban idézte föl az idegen fölnek különösen csengő faluneveket: *Lovászi* volt Vitéz Furdai László, Aranyos József, Tamás Ignác, Szabó János korábbi lakóhelye, *Ebergény* Bíró Ferencé és Tornyos Józsefé, Rákosa József *Baktüttősről* érkezett, Végh István és Végh Károly (unokatestvérek) pedig *Boncodföldéről*. *Tormaföldéről* Huzián József, *Bödéről* Barabás Vince költözött át, *Zalaboldogfa* volt a

Az elbocsátó falu, a zalai Ortaháza

lakóhelye Baján Istvánnak, *Nagylengyelből* jött Doszpoth János, *Ortaházáról* Máhonfai János. Molnár Ferenc nem Zalából, hanem a szintén baranyai *Vidákpusztáról* (Gödre mellől) került Képespusztára és kapott a többiekkel együtt ONCSA-házat. Az alispáni levelezésben Huzián József előző lakhelyeként *Kerkaszentkirályt* jelölték meg.

Bátorság kellett ahhoz, hogy ezek a családok vállalkozzanak az új életre. Még akkor is, ha az állami propaganda táplálta optimizmusukat. Az ismeretlenek vágta neki: nem mérhették föl, hová kerülnek (milyen természeti és főleg: emberi környezetbe), de nem mérhették föl azt sem, mit hoz a jövő, sikerül-e a vállalkozásuk. A bizakodás, a tenni akarás azonban minden kezdeti nehézséget segített leküzdeni. Megbirkóztak az elvadult földdel, megindult az új birtokokon a termelés; elviselték a régi lakosság kezdeti ellenszenvét, sőt konoikul szorgalmas munkájukkal kivívták legtöbbjük elismerését. Nagy életerővel láttak hozzá az építkezéshez is. Az Országos Szociális Felügyelőség 1942-ben elrendelte a létesítendő ONCSA-telepeken a házhelyek kije-

lölését. (Az Országos Szociális Felügyelőség az ONCSA mellé rendelt szervek legfelső szintjét jelentette – mint Berey Katalin írja *Szociálpolitikai kísérlet Magyarországon a 40-es évek elején* (Szociológiai Füzetek, Bp. 1981) című munkájában –, központi irányító szerv volt, tizenhárom szociális felügyelőt és huszonkilenc irodai alkalmazottat foglalkoztatott.) Ez Képespusztán is megtörtént, ahol a telepések az új lakóházak felépüléséig a kastélyban és a cselédházakban éltek – összezsúfoltan, kellemetlen körülmények között. A jegyzőkönyvek (közjóléti szövetkezet, igazgatósági ülések) többször utalnak a rossz lakáskörülményekre, s erre hivatkozva sürgetik a házépítést.

A juttatottak maguk is részt vettek a házak felépítésében: kiásták az alapot, fuvart vállaltak, segédmunkát végeztek, sőt téglaegetésre is késznek mutatkoztak (utóbbiról a közjóléti szövetkezet iratai emlékeznek meg). A téglaegetés azért vált szükségessé, mert az ekkorra már hadviselő országban akadozott az anyagellátás. Az anyagihiányon kívül még egy gond támadt: Krammer (Krommer?) Béla építkezési vállalkozó megkapta a katonai behívóját. A tizenöt egyforma házból álló egyutcás telep építése csak 1944 végére fejeződött be. Az utca két sorát egyedi módon számozták. Az egyik oldalon föntről lefelé 1-től 8-ig számozták a házakat, majd alulról fölfelé 9-től 15-ig folytatták. Így a domboldalra épített kistelepülés egyetlen utcája a mai napig sem a hagyományos páros és páratlan sorból áll. A 15. háznak, ahol nyolcéves koromtól éltem a szüleimmel, csodálatos nagy udvara van, mert két házhelynyi területen épült föl.

Baján Zoltán visszaemlékezése szerint „A lakások elosztása úgy történt, hogy apáink csináltak 15 sorszámig papírt, és egy zsíros kalapból kihúzták, hogy ki hányas sorszámot kapta. A sorszámhúzó általában gyerek volt, vagyis érdektelen.” A tornácos parasztházat utánzó épületek egyformasága olykor megzavarta az új tulajdonosokat. Végh nagyapám egyszer tévedésből, ahogy édesanyám mesélte, a második szomszédhoz ment be, s még ő kiáltott fel méltatlankodva: „Minek rendeztétek át a konyhát?!”

A kétszobás ház (a kisebbik szoba valójában hálófülke volt csupán) a kilenc–tizenhárom fős családoknak nem volt túl tágas, de a férfiak elaludtak az istállóban, istállópadlason is, a nagy konyha pedig kiválóan szolgálta a meghitt családi étkezéseket. Néhányan később a házhoz ragasztott pince fölé harmadik szobát is építettek. Apai nagyapám azonban nem pincét épített és arra lakószobát, hanem „kamarát” (kevésbé mély és hűvös, mint a pince, de hasonló célra használható), föléje pedig magtárat. Nekünk, unokáknak legnagyobb gyönyörűs-

günkre, mert a magtár összeköttetésben volt a lakóház padlásával, így alkalomadtán hatalmas „körforgalmú” trappolást rendeztünk. A kamarából indultunk, a magtáron át fölfelé dübörögtünk a padlásra. Onnan lefelé spájzon, konyhán át a szabadba. Majd az egészet a kamaránál előlről kezdtük.

ONCSA-házak és ONCSA-telepek a negyvenes években országszerte épültek. (Hogy hány házat is építettek föl, arról ma is folyik a vita.) Baranya megyében sem csak Képespusztán létesült ONCSA-telep. A házépítést Képespusztával egy időben adta ki vállalkozónak a szövetkezet Átán és Kistótfaluban (Mehring Lajos, siklósi vállalkozó kapta meg mindkét helyen a munkát). Két hónappal később az a vállalkozó, aki a képespusztai házak építését megkezdte, megkapta a Gödreszentmártonhoz tartozó Szénáspuszta házainak felépítésére is a megbízást. Amikor 2003 őszén férjemmel Szénáspusztán jártam, láttam, hogy a házak teljesen megegyeznek azokkal, amelyek közül egyben születtem, egy másikban pedig nyolcéves koromtól huszonhat éves koromig – almamelléki családalapításomig – laktam. Olyan volt, mintha a megye egy másik pontján hazaérkeztem volna. Az egyetlen helybenmaradt telep-leszármazott, Andrics Gergely („a leghűségesebb szénáspusztai”) szintén Zalából származott el. Alkatában és beszédében örzi szülőföldjének jegyeit. Átán és Üszögpusztán (Kozármisleny része – Horthy-telepként emlegették annak idején) is ízes magyar beszédet hallottam, de ezek az ízek másfélék voltak: Szabolcs-Szatmárból valók. Baranyába ugyanis nemcsak Zalából, hanem Szabolcs-Szatmár-Beregből is érkeztek telepések. Gaál Ibolya, ottani kutató azt írja: „A Szatmár Vármegyei Közjóléti Szövetkezettel párhuzamosan indították a Baranya Vármegyei Közjóléti Szövetkezet munkáját. Általuk a baranyai *egyke* és a Szatmár vármegyei *sokgyermek* miatt bekövetkezett állapotokat igyekeztek kompenzálni. A Baranya Vármegyei Közjóléti Szövetkezet az *egyke* ellensúlyozására megvásárolta a kihalt családok eladásra kerülő házait és földjeit, és ezekre az ingatlanokra telepítette a népesedés szempontjából első helyen álló vármegyéék, elsősorban éppen Szatmár lakosságának áttelepítésre jelentkező szegény sorsú sokgyermekes családjait”.

Nemrég egy kimutatást találtam a Baranya Megyei Levéltárban, amely a következő címet viselte: *Közszégi összesítés a szövetkezeti juttatásokról 1940–1943*. A juttatásokat járasonként, a járásokon belül falvakra lebontva tüntették fel, a telepések juttatásait pedig külön lapon sorolták fel. A kimutatásból megtudtam, hogy 1943-ig hol létesültek telepek, illetve, hogy ugyanezen évig melyik járásban milyen mértékűek voltak a juttatá-

sok. A kilenc felsorolt telepescsozség a felsorolás sorrendjében Képespuszta, Vidákpuszta, Avaspuszta, Áta, Szökédpuszta, Üszögpuszta, Kistótfalu, Peterd, Kuruc. (Mint megtudtam, az átaiak az áttelepüléskor Szökédpusztán cselédházakban éltek átmenetileg, az átai házak felépüléséig.) A járások szerinti összesítés tanulsága, hogy az Ormánságban történt a legtöbb juttatás. A juttatások közül csak a házépítést, házvásárlást, házbővítést véve figyelembe a juttatások száma így alakult:

Járások	Házépítés	Házvásárlás	Házbővítés
Dárdai járás	–	5	–
Hegyháti járás	17	6	14
Mohácsi járás	6	4	1
Pécsi járás	14	33	6
Pécsváradi járás	4	8	3
Siklósi járás	24	73	19
Szentlőrinci járás	19	46	13
Villányi járás	4	2	–
Telepések	30	–	–

Feltűnően sok család jutott új otthonhoz a siklósi és a szomszédos pécsi és szentlőrinci járás területén, az Ormánságban. Itt a telepítés elsődleges célja valóban az egyke ellensúlyozása, az elnéptelenedés megakadályozása, a „morbus Baranyaensis” gyógyítása lehetett. De miért következik negyedikként utánuk a hegyháti járás? A hegyháti járásban nem az egykezés volt jellemző, hanem a német nemzetiségű lakosok túlsúlya. Az akkori magyar kormányzatnak eszerint a bevallott szociális cél mellett más célja is volt a telepítéssel. Az akkori német térképeken Baranya Németország részeként szerepel – összhangban azokkal a német tervekkel, melyek szerint minden németek által lakott területet Németországhoz kell csatolni: nemcsak Ausztriát vagy a Szudéta-vidéket, hanem a magyarországi német többségű tolnai, baranyai területeket is (*Ismeretlen fejezetek Teleki Pál életéből*, szerkesztette Vigh Károly, Századvég Kiadó, Bp., 2001). A baranyai német nemzetiségű falvakban Németországban kiképzett agitátorok jelentek meg („Wandervogel”-eknek hívták őket), hogy birodalmi német tudatot alakítsanak ki a lakosságban, s működésüket nem egészen sikertelenül folytatták. A képespusztai vagy a vidákpusztai telepítés tehát azt is célozta, hogy szűnjön meg a hegyháti (a későbbi sásdi) járásban a német túlsúly. Részben emiatt hoztak létre az elsők között éppen Pécsen – látszólag csak szociális célzattal – olyan lakótelepet, amely aztán a későbbi ONCSA-telepek mintája lett. Baranyában és másutt is. A pécsi Horthy-telepnek még az elnevezését is átvették a közeli ONCSA-telepek, Kozármislenyben vagy Átán például.

Az említett okok miatt tervezték Képespuszta önálló, Szentkatalintól független településsé fejlesztését – iskolával, bekötőúttal. Az alispáni mutatókönyv (1942) jelzi a képespusztai bekötő út terveit, de az irat maga nem került elő. Önállóvá válás, iskola, bekötőút... Mi valósult meg ezekből? Ma már tudjuk, hogy semmi. Képespuszta az ezredfordulóra a megsemmisülés, az elnéptelenedés határára került.

Ami az iskolát illeti: a harmincas, negyvenes évek szociálpolitikusainak fontos volt, hogy a védelmébe vett nép művelődjön is, ne csak az anyagi helyzete javuljon. Kovrig Béla szociálpolitikus, Teleki bizalmasa például olyan szociális reformról ír, amelynek célja „a nép szellemi, biológiai, anyagi felemelése” egyszerre. A Kovrig-elgondolással összhangban a már többször idézett ONCSA-törvény is „a leginkább támogatásra szoruló néprétegek gazdasági, erkölcsi és szellemi felemelése útján” kívánja megvalósítani az életviszonyok javítását és szolgálni a népességnövekedést. E gondolat jegyében igyekeztek Képespusztán, de a többi ONCSA-telepen is biztosítani a gyerekek oktatását, nevelését. Az üszögpusztai Horthy-telepen élő gyerekek például Nagy (Gross) Miklós uradalmi iskolájába jártak. Képespusztán nem volt iskola, így a közbizalmi szövetkezet vezetősége már 1941 decemberében, azaz egy-két család beköltözése után tervezte, hogy a gyerekek beiskolázásáig napközi otthont létesít a pusztán. 1941. december 31-i keltezéssel, dr. Somogyi Ferenc szociális felügyelő aláírásával érkezik egy levél vitéz Horvát István dr., baranyai alispánnak (amelyet ő „másolatban közöl” a Baranyavármegyei Közbizalmi Szövetkezettel 1942. január 9-én) a képespusztai napközi otthon szervezése tárgyában; a szociális felügyelő a belügyi államtitkár nevében közli hozzájárulását a napközi otthon szervezéséhez „amíg a szentkatalini r. k. iskolában tanítóhiány miatt az oktatás szünetel”. „4000 gyermek részesült az otthonok révén megfelelő felügyeletben és korának megfelelő nevelésben, oktatásban” hirdeti már címében a Pécsi Napló 1942. szeptember 25-i számának az a cikke, amely az említett alispán beszámolóján alapul. A cikk szerint hetvennégy községben működött nyári napközi otthon. Úgy látszik, ennek az oktatási-nevelési formának nagy jelentőséget tulajdonítottak abban az időben. A Pécsi Naplón kívül a megyei lap, a Dunántúl is foglalkozott szociálpolitikai kérdésekkel ezekben az években. 1943-ban arról adott hírt, hogy telepess asszonyok számára szövő- és varró tanfolyamokat indítanak, és hogy „Baranyában több mint hatszázezer pengőt fordítottak ebben az esztendőben nép- és családvédelemre”. Az utóbbi cikk közli, hogy az 1943-as évben összesen

2302 holdon 96 család gazdálkodott önállóan. Telepekre lebontva a gazdálkodók száma a következő volt:

- A Gödréhez tartozó Vidákpusztán 14 család
- A Szentkatalinhoz tartozó Képespusztán 17 család (ebből 15 telepes)
- A Kozármislenyhez tartozó Üszögpusztán 15 család
- A Peterdhez tartozó Peterdpusztán 7 család
- A Vókányhoz tartozó Kurucpusztán 15 család
- A Kistótfaluhoz tartozó Avaspusztán 7 család
- A Szökédhez tartozó Szökédpusztán 21 család.

A cikk szerint a telepesek Hajdú, Szabolcs és Zala megyéből érkeztek. A gyermekek száma a nagycsaládok betelepítésével annyira megnőtt, hogy további tanerők alkalmazása vagy új iskola alapítása vált szükségessé.

A szociális reformok hívei nemcsak a gyermekek, hanem a felnőttek képzésére is hangsúlyt fektettek. Az 1930–40-es évek a tanfolyamok, gazdaképzők, parasztkollégiumok, népfőiskolák szervezésének időszakát jelentik. Németh László, Kert-Magyarország és a minőség forradalmának megálmodója írja egy 1943-ban megjelent tanulmányában: „A mezőgazdaságban ma még utópia a képesítéshez kötött földbirtoklás. De azért a parasztság útja sem a jobbágy, hanem az értelmiségi állapot felé visz. A földön is egyre több gazdasági iskolát, kertészetet, népfőiskolát, gimnáziumot végzett ember fog élni” (Németh László: *Népi író*). A

baranyai Szentlőrincen 1930. november 4-én nyitja meg kapuit a Magyar Királyi Horthy Miklós Téli Gazdasági Iskola, amely a gazdaifjak számára alapos elméleti és gyakorlati képzést ad két téli és két nyári féléven keresztül. Télen inkább elméleti, nyáron pedig gyakorlati képzés folyt. Akik a gazdasági iskolát elvégezték, az Aranykalászos Gazdák Gazdakörébe tömörültek. A képespusztai fiatalok közül Tamás Ignác és Barabás Ferenc jártak a gazdaképző tanfolyamra, de a háborús körülmények miatt 1944 őszén megszakadt a képzés, így tanulmányaik félbeszakadtak. Ekkortájt szerveződött P. Kerkai Jenő vezetésével a KALOT (Katolikus Agrárfiújsági Legényegyletek Országos Testülete) is. *A félbemaradt reformkor* című (Róma, 1990) kiadványban Farkas György és Ugrin József így értékeli a népfőiskolákat és megszervezésükben a KALOT szerepét: „A csoda megtörtént. A lustának, maradinak titulált paraszt mozdult. Maga teremtette iskolába indul. Tanulni akar. Követeli jussát a nemzetmentésből, meg abból a jogból, hogy sorsát a jövőben maga irányíthassa. Ennek a csodálatosan szép megmozdulásnak legszébb szakasza: a magyar népfőiskola mozgalom megszületése és tevékenységének kibontakozása volt. Hazánkban az első és legnagyobb népfőiskolák zárt világnézeti alapon működtek. Fenntartójuk legtöbbször a hitvallásos közösség vagy annak valamilyen mozgalma, pl. a KALOT parasztfiújsági mozgalom vagy a protestáns KIE (Keresztény Ifjúsági Egyesület). A nép-

A képesi szőlőhegyen az ötvenes évek elején – Máhonfai János (a bal szélén) vendégeivel és négy fiával (a kép előterében)

főiskola a felnőttek független iskolája. Az állam támogathatja, de a nevelésbe, a tananyag összeállításába nem szól bele.” A Zalavármegyei Közjóléti Szövetkezet igazgatósági ülésének jegyzőkönyve szerint 1942. július 14-én Pehm (Mindszenty) József huszonötezer pengős kamatmentes kölcsönt kér a szövetkezettől, mivel a KALOT népfőiskolát kíván létesíteni, s az intézmény épületének kiszemelt kaszaházi kastélyt e célra kell tatarozni és berendezni.

A köztudatban ez a korszak nem él reformkorként, de még úgy sem, mint a reformkísérletek kora. Pedig a korabeli közgondolkodásban benne volt a reform gondolata, illetve a közbeszédben a reform szó használata. Németh László már 1935-ben *A reform* címmel jelentetett meg tanulmányt. A munka 10. fejezetében jelzi, hogy nem csupán a saját elgondolásaival hozakodik elő: „Ebben a tanulmányban több a »kollektív« munka, mint az »ötleteimen« szörnyülködő olvasó képzele.” Közli, hogy az oktatás reformjáról vagy az egészségpolitikáról szóló fejtegetései mások elképzelésein alapulnak. A reformokban gondolkodás népszerűségéről így fogalmaz: „Ha a reform nem az, amit kineveznek annak, hanem egy áramlásirány a lelkek alján, akkor észre kell venni, hogy az, ami néhány év előtt halvány ér volt, ma erős sodrás, mely a szembeúszókat is a maga irányába viszi.”

Szabó A. Ferenc Illyés Gyulának a népi mozgalom elindításában betöltött szerepét értékelve (Szabó A. Ferenc: *Demográfiai problémák biztonságpolitikai vonatkozásai egykor és ma*, ZMNE, Bp., 1999) azt hangsúlyozta, hogy „megpróbálta egy csomóba fogni a szociális és nemzeti problematikát”. Illyésnek a Nyugat 1933. szeptember 15-i számában megjelent egy baranyai útirajza a földbirtokreform szükségességéről *Pusztulás* címmel, amely nagy sajtó- és folyóiratpolémia elindítója lett. „A tétel, melyet Illyés Fülep Lajos sülyedő falvaiból hozott: a magyarság pusztul s belátható időn belül elpusztul”. Reagál rá Németh László is, aki a probléma gyökerét nem az igazságtalan birtokmegosztásban látja: „Volt idő, amikor erőszakos halált haltak a népek. Ma miben halnak meg? Elmebajban. Elpusztul fölöttük a tudat, zagyva a mentijükben ide-oda támolyognak, összetörik magukat, belepusztulnak sérüléseikbe.” Németh László, mint annyiszor, felveti az értelmiség felelőségét, mondván „nem tudtunk a renyhéségnél nagyobb ideált adni a népnek”. A megoldást a példamutatásban látja. „Állítom, hogy a példa hiányzik ebből az országból, s húsz igazi férfi ma is megmentheti a magyarságot, akármit mondanak az anyakönyvek.” Az ONCSÁ-t az író nem fogadta el kritika nélkül. Az ONCSA-házakat sablonosaknak tartotta, a sokgyere-

kesek támogatásáról pedig az volt a véleménye, hogy az ő leszármazottaik is „eltanulhatják” az egykézést. (Ebben jó prófétának bizonyult, mert az unokatestvéreim fele és én magam is „egykek” vagyunk.)

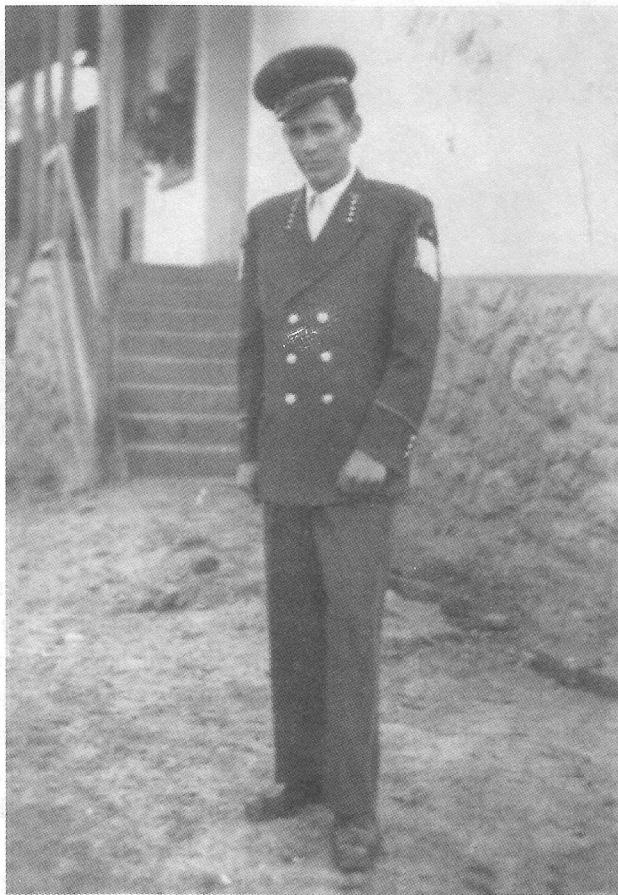
Az 1940-es években az ONCSA-program mellett a hivatalos Magyarország képviselői közül többen felsorakoztak: Teleki Pál miniszterelnök, a baranyai illetőségű Keresztes-Fischer Ferenc, aki több kormányban is belügyminiszeri funkciót töltött be, a megyei közjóléti szövetkezeteket vezető alispánok, a pécsi Esztergár Lajos, a „leggyakorlatiasabb szociálpolitikus”, az ONCSA-házakat tervező építészmérnökök, Virág Ferenc pécsi püspök, aki népfőiskola céljára átadta a negyvenöt holdas őspark közepén álló nyaralóját...

1945 után az orosz megszállás kedvezőtlen fordulatot hozott az ONCSA-telepések életébe, de ez közvetlenül a háború után még nem érződött. Az 1945-ös országgyűlési választásokat a Független Kisgazda Párt nyerte meg. Szentkatalinban 211 választó közül 209-en szavaztak a kisgazdákra, ketten az Magyar Kommunista Pártra. A háború előtt elkezdett nép- és családvédelmi politika a negyvenes évek végéig tartott. Nagybátyám, Máhonfai Ferenc Ungár Tamás újságírónak így idézte fel emlékeit: „A hiányt nem ismertük. Volt, hogy két vagon búzát fuvaroztunk a futúrába, vagyis a szövetkezet magtárába. Tartottunk lovakat, három-négy tehenet, két göbét. A bikaborjakat és a malacokat vásárra vittük. Sok szilvánk termett, azt magunk aszaltuk... A pécsi piacon keresték az aszalt szilvánkat, jól fizettek érte. Harminc akó borunk termett...” (Népszabadság Online, 2002. január 29.) Ezzel egybecseng az, amit Rákosa Ferencné írt nekem többször idézett levelében: „Egy tehenet és egy üszöt hoztunk Zalából, pár év múlva minden családnak 2-3 fejős tehene, 2 anyadisznója, 1 pár lova és csikója lett. Rengeteg baromfi. Jól éltünk. 3-4 híztót vágtunk évente. 20 hold szántóföld jutott minden családnak. Külön volt rét, szőlőföld, szőlőt is telepítettünk. Híres volt a képesi bor. Hordószám vitték a környező falukba, lakodalmaikba. Választottunk magunknak községgazdát, kisbíró, aki dobolt. Kovácsunk is volt, szintén Zalából jött. Csordásunk, kanászsunk, nagyon jó legelőink voltak. Ha jól tudom, 75 hold erdőnk, tüzelőnk bőven volt.” Az uradalmi szőlőföldről a telepéseknek is jutott. Jól emlékszem Máhonfai nagyapám pincéjére, fölötté a préházal és egy szobával (tizenöt-húsz éve még állt), s az előreugró fa homlokzaton az 1948-as faragott évszámmal. Legutóbbi zalaegerszegi utunkon vettem észre, hogy az épület a göcseji háztípust utánozta, hasonlóan a zalaegerszegi ONCSA-telep (az ún. vasúti ONCSA) házaihoz.

A telepések őrizték a népszokásokat. Leveleikben színelőadásokról, helyi (olykor fésűs-muzsikás) és környékbeli bálokról, futballmérkőzésekről (saját focicsapatról), kukorica- és tollfosztásokról is megemlékeznek. Keresztanyám, Kovács Károlyné Máhonfai Rozália megjegyzi levelében, hogy éppen tollfosztás volt náluk, amikor Képesen először jelentek meg szovjet katonák. A férfiak (Baján Zoltán, Máhonfai József, Máhonfai Károly) úgy emlékeznek, hogy csak katonaszökevények, „csellengők” jártak Képespusztán, de a sok fiatal férfi láttán hamar odébbálltak.

1945-ben megalakultak a Községi Földigénylő Bizottságok. A szentkatalini bizottság – jelenti Hetvehelyi körjegyzője – csupán Képespuszta felosztásával foglalkozott, amely „csupán formai... mert a birtokosok az ONCSA által történt juttatás folytán már 4 év óta használják a kiosztott ingatlanokat”. Az történt tehát, hogy a képesi gazdáknak azokat a földeket osztották ki, ami már az övék volt.

„A németek elvitték a fogatokat. Ami megmaradt, azt az oroszok. Nehezen tudtunk másikat szerezni” – írja Rákosa Ferencné. 1947-ben az ígás szerkesztő Rákosa József, Rákosa Ferencné apósa arról kapott „községi igazolvány”-t, hogy „a felszabadító orosz hadsereg 1 lovát, lószerszámát és kocsját elvitte”. Hasonló indoklással kér lovat (illetve cserélne csikót lóra) Molnár Ferenc, illetve Aranyos József. Föld- és házigénylők is voltak a Képesen lakó fiatal házaspárok és házasulandók között. Baranya Megye Földbirtokrendező Tanácsának 1946. június 12-i levele szerint „ezek az igénylők... Képespusztán sem házhoz, sem földhöz nem juthatnak, úgyhogy Szentkatalin községbe való betelepítésük szükségesnek mutatkozik”, igények pedig „A szentkatalini németeknek esetleges kitelepítése után” az ő ingóságaiából és ingatlanaikból elégíthető ki. A visszaemlékezések tanúsága szerint a képesieket megrázta a kitelepítésre ítélt sorsa. Az idősebbek beszélték, hogy a képesi dombra (másfél kilométerről) felhallat-

Máhonfai Károly bányász-egyenruhában a szülői ház előtt, 1950 körül

szott a katalini völgyből a kitelepítendőök hangos sírása. Az iratok szerint Szentkatalinban és Képespusztán (ez utóbbiban értelemszerűen) nem volt Volksbund-szervezet. Ekkorra már személyes jó kapcsolatok alakultak ki a „magyar” képesiek és a „német” katalinaiak között, különösen a fiatalok és a gyerekek körében. „A németeket 1947-ben telepítették ki, én ekkor már 17 éves voltam és jelen kellett lennem az elhurcoláskor. Kitelepítették egy jó barátomat is, akivel azóta is tartjuk a kapcsolatot” – írja levelében Baján Zoltán. Az iskolá-

ban a gyerekek elbúcsúztatták a kitelepítéssel sújtott családokba tartozó társaikat, „... voltak osztálytársaim, szentképet adtunk nekik, ráírtuk a nevünket, azt is, kinek adjuk, úgy sírtak meg mi is, úgy búcsúztunk el egymástól” – emlékszik Kovács Károlyné Máhonfai Rozália.

1947 februárjában Csehszlovákiából, Mezőtelkesről érkeztek Szentkatalinba magyar kitelepítettek. Az 1986-os falukrónika szerint 1947-ben tizennégy német család kitelepítésére és tizennyolc szlovákiai magyar család betelepítésére került sor. Ettől az évtől kezdve a képesiek kérelmeit is elutasítják (pl. Uti Józsefnéét), s a támogatóktól lassan támadottak lesznek.

A népjóléti miniszter 1946. január 28-i körlevele és a Szociális Szakszolgálat című 1946 áprilisában kelt körlevél szerint a Baranyavármegyei Közjóléti Szövetkezet önállóságát 1945 után korlátozták. A népjóléti miniszter a közjóléti szövetkezeteket a helyi (megyei, városi) közigazgatás közvetlen hatásköréből kivonva központi (állami) ellenőrzés alá vette. Ezt a lépését megkönnyítette, hogy az Országos Szociális Felügyelőség az ONCSA-törvény hatályaon kívül helyezéseével megszűnt: így a szövetkezetek irányítása a Népjóléti Minisztérium általános szociális igazgatási osztályához került. A szociális felügyelők hivatala megmaradt, sőt ki is bővítették hivatalukat: a szociális igazgatási osztályon a *szociális főfelügyelők*, a törvényhatóságok területén a *szociális felügyelők* s

alájuk rendelve a megyei városi, járási és községi *szociális titkárok* irányították a szociális munkát. Tehát egy új hierarchikusabb, az államnak jobban alárendelt szervezetet építettek ki. A közjóléti szövetkezetek működési területe beszűkült. Új telepítés, ház- vagy földjuttatás már egyáltalán nem szerepel tevékenységi körükben. *A Baranyavármegyei Közjóléti Szövetkezet 1946-évi te-*

Átalakított ONCSA-ház Kozármislenyben az egykori Horthy telepen
(a források Üszögpuszta néven említik) 2005 januárjában

vékenysége című beszámoló a háziipari tevékenységre helyezi a hangsúlyt, ezen belül főként a fonásra, szövésre. A rászoruló családoknak főként a ruhaszükséglet biztosításával adnak támogatást. Az 1946–47. évre összeállított *Szövetkezeti munkaterv* a kisállat-juttatáson kívül szintén a háziiparra koncentrált. Anyasertéseket még adnak, de ló- vagy tehénjuttatás már szóba sem kerül, még a „mezőgazdasági lakosság” részére sem.

1947-ben a pécsi és a baranyai közjóléti szövetkezet egyesült. Az 1948. április 15-i igazgatósági ülés 12. napirendi pontjának tárgya: „A szövetkezeti alkalmazottaknak történt felmondás”, amelyet a jelenlevő szociális főfelügyelő így indokol: az „összes álszövetkezeteket meg kell szüntetni, miután pedig a közjóléti szövetkezetek is álszövetkezetek, azok megszüntetésére is sor kerül, ezért kellett a szövetkezet összes alkalmazottainak felmondani”. A minisztérium még él egy látszatjavaslattal: a közjóléti szövetkezet alakuljon át reálszövetkezetté, amire az igazgatóság hajlandóságot is mutat, de a szövetkezet ennek ellenére 1949. május 31-én megszűnt. Felszámolása 1950-ig elhúzódott.

„Zárkózzon fel minden egyes dolgozó a párt zászlaja és célkitűzései mögé, mert a párt által megjelölt út az egyedüli helyes út” – figyelmeztette hallgatóságát a járási pártbizottság kiküldötte Szentkatalin–Karácodfa

községi tanácsának alakuló ülésén 1950. október 27-én. Tizennyolc „választott” tanácstag és tíz póttag volt itt jelen, köztük az első tanácselnök, a képespusztai ifj. Doszpoth János. A következő, december 8-i ülésen hozzák meg a tanács 1. számú határozatát, mégpedig arról, hogy a tanácstagok és a végrehajtó bizottságok kötelesek feladatukat „100%-ban teljesíteni”, legyen az „adófizetés, beszolgáltatás, vagy bármi más”. A tanácsok legfontosabb feladata tehát az adófizetés, beszolgáltatás teljesítése. Mint írják: a begyűjtésért felelős a vb-titkár. Ha a következő tanácsülések napirendi pontjait áttekintjük, megállapíthatjuk, hogy 1957-ig minden tanácsülésen foglalkoztak a begyűjtéssel és az adófizetéssel, valamint a mezőgazdasági termelés időszerű teendőivel. Mintha tanítani kellett volna a magyar parasztot földet művelni.

Megkezdődött az emberek tudatának átformálása is, egyelőre nem túl nagy sikerrel. Gyakran írnak a jegyzőkönyvek arról, hogy fokozni kell a felvilágosító, népművelő munkát. 1951 januárjában Lázár József tanító arról számol be, hogy az ún. „szülők iskolájába” „alig jönnek”. 1952 decemberében a népművelési ügyvezető pedig arról, hogy a Szabad Föld téli esték látogatottsága igen gyér. Egy tanácsulást (1951. március 9-én) Karácodfán tartottak, mert ott alakult meg az I. típusú termelészövetkezet, s ennek nagy jelentőséget tulajdonítottak. Az 1952. március 6-i vb-ülési jegyzőkönyv rögzítette, hogyan szándékoznak megünnepelni Rákosi Mátyás hatvanadik születésnapját: az iskolások műsorán kívül az ünneplés részét képezték a felajánlások és a baromfi- és tojásbegyűjtési nap is. Megindulnak a versenykihívások községek és egyének között is, pl. a szentkatalinai vadrepceirtási versenyre hívják ki Kishajmás községet. Éberségre van szükség a külső és belső ellenséggel (még a tanácson belüliivel) szemben is. Az ellenséget rövidesen a képespusztai gazdáknak találják meg. Az alaphang az 1951. december 15-i vb-üléstől kezdve egészen a következő tanács fennállásáig „Képespuszta hátráltatja községünket... a begyűjtés eredményességében. Ugyanis a képespusztaiak nem hajlandók eleget tenni kötelezettségeiknek és ez a 15

gazda mindenben lemarad... Példát kell velük szemben mutatni az állami fegyelem betartása terén, ha kell karhatalommal, mert meggyőző munkát körükben végezni nem lehet." Ők az okai annak, hogy más falvak versenykihívását nem fogadhatják el, hogy a szövetkezet falán ott lóg a szegyéntábla, hirdelve, hogy Szentkatalin a sásdi járás legjobban lemaradt községe a begyűjtésben. Hogyan emlékeznek ugyanerre az egykori képespusztaiak? „1945-ben az orosz megszállást nehezen viselte el családunk, úgyszintén a többi idetelepült is. Főként a tsz-agitátorokkal volt gondunk. Elzavartuk őket. Féltettük földjeinket, állatainkat, melyeket oly nagy humánium következtében szereztünk, kaptunk meg... A beadás és minden egyéb rossz nagy szomorúsággal töltött el bennünket... Fiataljaink elhagyták Képeket. Ércbányába és más területekre vándoroltak el” – írja Petik Istvánné. A „fiatal emberek itt hagyták a gazdaságot, a legtöbb Komlóra, a bányába ment, hogy pénzt keressen, mert az adót másképpen nem tudtuk fizetni. Rákosi-rendszerbe lesöpörték a padlást, utolsó anyadisznót is elvitték. A földeket egyrészt az állami gazdaság vette át. A többit a térszbe adtuk. Befejeztük a gazdálkodást” – mondja Rákosa Ferencné. A panaszok a jegyzőkönyvekben is megjelennek. 1952. december 10-én elhangzik: „Mindezeknél is nagyobb baj az, hogy a gazdák nem rendelkeznek vetőmaggal. Beadták a fejadagjukat és a vetőmagjukat is a legtöbben”. A következő tanácsülésen megállapítást nyert, hogy a vetőmaghiány emlegetése az „ellenség hangja”, és hogy a vetőmagellátás nehézségét „harcos szellemmel”, „jó közösségi érzettel” le kell küzdeni. 1952 decemberében még felajánlásokat várnak Sztálin születésnapjára, akitől aztán 1953 márciusában (rendkívüli tanácsülésen) „a súlyos veszteség mély fájdalommal szívükben” vesznek örök búcsút. A következő, március 22-i ülésen sokan (ötvenketten) jelennek meg, valószínűleg abban reménykedve, hogy embersége-sebb világ következik. Korai még a várakozás. Csak augusztusban kerül szóba a Nagy Imre-kormány „új gazdaságpolitikája”. Szeptember 8-án ifj. Rapp István bejelenti, hogy megalakult a községben a Magyar Dolgozók Pártjának szervezete, egyelőre három taggal. Decemberben panaszok hangzanak el az adófizetők zaklatása miatt, és azért, mert a zálogolásoknál nem veszik figyelembe az adófizetők szociális helyzetét. Ismételten szóba kerülnek a nottorius (!) képes-

pusztai nem teljesítők, s fiatalokat, majd gyerekeket is bevonnak a vonakodó gazdák kipellengézésébe.

1954 őszén tartották a következő tanácsválasztásokat, az új tanácselnök ezúttal a szentkatalini Béres István lett. 1955-től a jegyzőkönyvek formájában némi változás állt be, de tartalmuk változatlan maradt. Több-ször említik a „képespusztai nagy hátralékok”-at. Aztán elérkezett 1956 októbere. 18-án a tanácsülésen őszinte és bátor hozzászólás hangzik el tanácsstag nagybátyám, Máhonfai Ferenc szájából, amelyet a jegyzőkönyv a következőképpen rögzített: „eddig ők [a Máhonfai család] rendezték az adót, de mivel helytelenül sokat adóztatták, erre az évre ők [az ő családjuk] se fizetnek, míg nem lesz rendezve az adó kivételük”. Azaz, ha nem lesz igazságosabban kivette az adó rájuk, más családokhoz hasonlóan ők se fogják fizetni. A jegyzőkönyvvezetés októberrel elakadt. A legközelebbi, 1957 januárjának végén tartott tanácsülésen a vb-elnök „az október 23-a óta eltelt időszak”-ról szolt, majd az első napirendi pontban újra az adózás a téma, ugyanakkor az is elhangzik: „államunk most nagy kedvezményt adott a lakosságnak a begyűjtési rendszer eltörlésével”. Februárban az „októberi események” újra szóba kerülnek. Megállapítják: „a mi községünkben nem volt semmi kirívó eset”.

ONCSA-ház az udvar felől (Kistótfalu 2005. március)

Péter Károly *1956 Baranyában* (Alexandra Kiadó, Pécs, 1997) című kötetében olvasható Kubicza Jánostól „Béla” hadinaplója, amelynek november 18-i bejegyzése említi Képespusztát: „A Bükkösi Állami Gazdaság Sziebert-pusztai (!) üzemegységéből... Reggel nyolc óra körül indulunk. Célunk volt az innen kb. húsz kilométerre lévő Képespuszta elérése, de sajnos a terepet nem ismerve – térképünk már nem volt –

elégg nagy kerülővel az éjjelt Gyűrűfűn töltjük, ahol a lakosság szívélyesen fogad bennünket és megvendé-
gel.” A könyv nem említi, de Képespusztán is jártak
„fölkélok”, meg is vendégtelték őket, már csak azért is,
mert a településen éppen lakodalom volt. Kovács
Károlyné így emlékszik az esetre: „a közeli állami
gazdaság telephelyén (Szabadságmajorban) volt a
központjuk. Hetvenen voltak Pécsről főiskolások,
egyetemisták, elvágta a telefonvezetékét, féltek,
hogy valaki feljelenti őket. Hízókat vágtak le, tudja-
nak, mit enni. Ketten el akartunk menni Hetvehelyre
[ti. Képespusztáról Szabadságmajoron keresztül] a
boltba, de Szabmajornál [=Szabadságmajornál] to-
vább nem tudtunk menni, haza se engedtek, csak dél-
után a dolgozókkal együtt... kettő fiatal felkelő eljött
velünk, lakodalom volt aznap Képespusztán”.
Máhonfai József hasonlóképpen emlékszik, mint a hú-
ga, eltérés a forradalmárok számának megítélésében
van. Írja, hogy Szabadságmajorban három napig tar-
tózkodtak a bujkáló forradalmárok. Megtiltották, hogy
Szabadságmajoron keresztül bárki közlekedjen, „min-
den útélágazásnál 2 forradalmár állt szolgálatban”. „A
forradalom idején én főgépész voltam az állami gazda-
ságban. Egyszer megjelent az ún. bőrkabátos (aki
komlói orvosnak mondta magát) + 120 fő... Az üzem-
egység-vezető sem jöhetett be az irodába. Engem mint
tűszet a telefon mellett tartottak. Két géppisztolyos őr
volt mellettem. A telefonba csak azt mondhattam, ami-
re ők engedélyt adtak” – számol be saját kalandjáról.
Édesapám, Máhonfai Elek többször mesélte, hogy egy
lovassági kocsit vitt a legközelebbi vasútállomá-
sra, az abaligetire, hogy Budapestre szállítsák se-
gítségként a harcoló fővárosnak. Máhonfai Károly
nagybátyámról több egyenruhás fénykép fennmaradt.
Vájárként tagjelöltje, katonaként tagja lett a kommu-
nista pártnak, az MDP-nek. Pilóta szeretett volna len-
ni Szolnokon, ahol először segédszerelőként dolgo-
zott. 2003 őszén (már nagybetegen) katonai pályafutá-
sáról még ezt írta nekem: „A tisztis iskolai fölvétele-
m egészségi állapotom miatt nem sikerült, így a budape-
sti Zalka Máté híradóosztási iskolára helyeztek... 1954-
ben hadnagyként végeztem ... 1956 novemberi pa-
rancsra nem írtam alá a tisztis nyilatkozatot, így más-
nap leszereltettek”. Ezután lett lőmester a pécsi urán-
bányánál. 2004. február 19-én halt meg. Máhonfai Jó-
zsef nagybátyám a közelmúltban hunyt el, ötödikként
nagyapám öt fia közül.

Mit írhatnék végszóként? Az ONCSA-telepesek
második generációja elhagyta Képespusztát. Bár jel-
lemző volt az egymás közti házasság, volt, aki a há-
zastársát követve ment el. Voltak (sokan), akik mun-

kához és lakáshoz jutottak a bányák jóvoltából. Az
utolsó képespusztaiak az 1970-es években a nagyobb
településeken kezdtek építkezni. Valószínűleg sokuk-
nak tetszett, hogy városivá válhattak. Könnyebbé vált
az életük, a gyermekeiknek, unokáiknak már nem kel-
lett csaknem két kilométeren keresztül a sarat dagasz-
taniuk, hogy eljuthassanak az iskolába. Ez volt a leg-
erősebb motiváló erő: a gyermekeiknek jobb dolguk
legyen. Az öregek 1956 után megtörtek. Nagyapám se
bírt tovább a ránehezülő nyomást, néhány év múlva
belépett a téeszbe. Aztán lassan elhaltak mind. Az
ONCSA-házak mellé később négy házat építettek,
egyét Aranyosék, egyet Bíróék, kettőt Máhonfaiék. A
ház még az említett második generáció néhány tagját
helyhez kötötte. Az eredeti lakók közül két Bíró és
három Máhonfai család, pontosabban idős házaspár
maradt a településen. Ma (legutolsóként) egy Bíró
unoka, Bíró Károly él még családjával Képespusztán.
Az 1980-as évektől a vidéki élet után vágyva néhány
pécsi és komlói lakos vett házat (viszonylag olcsón)
Képespusztán, amit többségük csak hétvégi háznak
használt. Egyes házak többször is gazdát cseréltek.
Nem mindegyik ONCSA-telep jutott Képespusztához
hasonló sorsra. Üszögpuszta telepesei számára például
Pécs közelsége már az 1940-es években könnyebbé
tette a tisztességes gyarapodást, amikor egy-egy hízott libá-
ért, egyébért jól fizettek a város piacán. Pécs közelsé-
ge ma is biztosítja Kozármisleny (s vele a hozzá tar-
tozó egykori ONCSA-telep) fejlődését. A szülőhelye-
met környező kistelepülések azonban osztoznak Ké-
pes sorsában. Karácodfa önállósága megszűnt, 1979.
január 1-jével Szentkatalinhoz csatolták. Amikor
Szentkatalinban 1978. június 16-án végleg bezárta
kapuját az általános iskola, a falukrónika írója megjegyezte:
„egy iskola megszüntetése a község megszüntetéséhez
vezethet”. Az agónia azonban lassú. Két
adat a szentkatalini falukrónikából: 1977-ben a szüle-
tések száma nulla volt, 1986-ban az elszármazottak
kezdeményezésére megalakult a szentkatalinai bará-
ti kör. Úgy tudom, a baráti kör tagjai ma is tartanak
ünnepi összejöveteleket, a község hasznát szolgáló
programjaik is voltak (pl. a temető rendbetétele), de
létszámuk és tetteik – többnyire idős korúak lévén
– sajnos egyre fogy...

Munkámban a szakirodalom mellett egykori ONCSA-telepesek adat-
közlésére és a Baranya Megyei Levéltár, valamint a Zala Megyei Le-
véltár iratanyagára támaszkodtam. A levéltárak munkatársai és adat-
közlőim, név szerint Andrics Gergely, Aranyos Vendel, Baján Zoltán,
Bíró Nándorné Végh Magdolna, Cseh Józsefné Gajdos Anna, Kovács
Károlyné Máhonfai Rozália, Máhonfai József, Máhonfai Károly, Mes-
ter György, Petik Istvánné Tamás Margit, Rákosa Ferencné Végh Gi-
zella Anna segítségét ezúton is megköszönöm.